

Kobiety wobec wyzwań współczesności

redakcja naukowa
Dobrochna Bach-Golecka

Kobiety wobec wyzwań współczesności

redakcja naukowa
Dobrochna Bach-Golecka

Stan prawny na 10 sierpnia 2021 roku

Publikacja dofinansowana przez Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytetu Warszawskiego

Recenzentki
Dr hab. Julia Kubisa
Dr Olga A. Kotowska-Wójcik

Wydawca
Małgorzata Stańczak

Redaktor prowadzący
Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne
Aleksandra Nałęcz-Zienkiewicz

Projekt okładki
Grafos

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8246-529-7

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIIS TREŚCI

Rozdział 1

O potrzebie badań nad sytuacją kobiet we współczesnym świecie (<i>Dobrochna Bach-Golecka</i>)	9
---	---

KOBIETY A EMERYTURA

Rozdział 2

Realizacja prawa do emerytury – przesłanki prawne, ekonomiczne i społeczne (<i>Gertruda Uścińska</i>)	31
---	----

Rozdział 3

W sprawie przejścia nauczycielek akademickich na emeryturę (<i>Dorota Dzienisiuk</i>)	58
---	----

Rozdział 4

Osiągnięcie wieku emerytalnego a możliwość rozwiązania stosunku pracy z pracownikiem w nauce (<i>Małgorzata Mędrala</i>)	79
--	----

KOBIETY W NAUCE

Rozdział 5

Prawne instrumenty tworzenia równości kobiet i mężczyzn. Szanse i problemy na przykładzie kobiet pracujących naukowo na wydziałach prawa w Niemczech (<i>Christoph-Eric Mecke</i>)	105
---	-----

Rozdział 6	
Społeczno-prawne aspekty sytuacji kobiet w polskim szkolnictwie wyższym i nauce (<i>Diana Dajnowicz-Piesiecka</i>)	122

PRAWO I POLITYKA A KWESTIE KOBIET

Rozdział 7	
Systemowe problemy polskiego prawa karnego w zakresie ochrony starszych kobiet (<i>Dominika Bek, Anna Jaworska-Wieloch, Olga Sitarz</i>)	145

Rozdział 8	
„Kobiety wniosą pierwiastek obywatelski i etyczny”. Aktywizm kobiecy w wybranych procesach legislacyjnych w II RP i początkach III RP (<i>Anna Tarnowska</i>)	178

Rozdział 9	
Kobieca strona parlamentaryzmu. Polska na tle innych krajów europejskich (<i>Marta Luty-Michalak</i>)	196

Rozdział 10	
Warto poświęcić kilka słów. Rzec o feminitywach w ustawowej regulacji prawniczych tytułów zawodowych (<i>Marlena Olszewska</i>)	222

Rozdział 11	
Wpływ zasiłku macierzyńskiego na karierę zawodową kobiet. Czy mechanizmy wprowadzone przez prawo są wystarczające? (<i>Maria Wiecka</i>)	237

KOBIETY W PERSPEKTYWIE FILOZOFICZNEJ

Rozdział 12	
Praca kobiet z perspektywy filozofii polityki – krytyka liberalnego ujęcia własności (<i>Agnieszka Nogal</i>)	255

Rozdział 13

Wpływ nauczania Kościoła katolickiego na aktywność naukową kobiet (<i>Marcelina Koncewicz</i>)	278
--	-----

INSPIRACJE AKTYWNOŚCI KOBIET

Rozdział 14

Zawsze chciałam być prawnikiem (<i>Małgorzata Gersdorf</i>)	295
---	-----

Rozdział 15

Drugi wybór (<i>Hanna Gronkiewicz-Waltz</i>)	297
--	-----

Rozdział 16

Kobiety w nauce (<i>Gertruda Uścińska</i>)	299
--	-----

O Autorach	313
------------------	-----

Rozdział 1

O POTRZEBIE BADAŃ NAD SYTUACJĄ Kobiet WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE

W ostatnim czasie problematyka sytuacji i praw kobiet pojawia się często zarówno w debacie publicznej, jak i w dyskursie akademickim¹. Wątki feministyczne stanowią przy tym coraz wyraźniejszy głos przy formułowaniu rozmaitych stanowisk w ramach procesu podejmowania decyzji, w tym decyzji prawotwórczych. Wydaje się, że zjawiska te należy *prima facie* ocenić pozytywnie, jako element szerszego zjawiska włączania perspektywy kobiecej do zarządzania sprawami

¹ W tym kontekście, tytułem przykładu, można wspomnieć następujące pozycje książkowe poświęcone problematyce kobiecej: S.L. Averett, L.M. Argys, S.D. Hoffman, *The Oxford Handbook of Women and the Economy*, Oxford 2019; C. Criado Perez, *Niewidzialne kobiety. Jak dane tworzą świat skrojony pod mężczyzn*, Kraków 2020; M. Evans, *The Persistence of Gender Inequality*, Cambridge 2017; B. Friedman, *Mistyka kobiecości*, Warszawa 2021 (polskie tłumaczenie klasycznej już dziś pozycji amerykańskiej, wydanej pierwotnie w 1963 r.); M. Gates, *The Moment of Lift. How Empowering Women Changes the World*, Bluebird 2020; T. Huston, *Jak kobiety podejmują decyzje? Co jest prawdą, a co mitem oraz jakie strategie są najlepsze*, Poznań 2017; W. Larimore, B. Larimore, *Jej mózg, jego mózg, czyli Bóg wie, co robi*, Poznań 2019; M.C. Nussbaum, *Citadels of Pride. Sexual Abuse, Accountability, and Reconciliation*, New York 2021; *Kobieta w przestrzeni publicznej. Dialog – praktyka – nauka*, red. O. Kotowska-Wójcik, M. Luty-Michalak, Warszawa 2017; S. Sandberg, N. Scovell, *Lean In. Women, Work, and the Will to Lead*, London 2015; L. Scott, *Kapitał kobiet. Dlaczego równouprawnienie wszystkim się opłaca*, Warszawa 2021; *Kariery akademickie kobiet i mężczyzn. Różne czy podobne?*, red. R. Siemieńska, Warszawa 2019; *Kobiece i męskie konteksty życia*, red. K. Uklańska, O. Kotowska-Wójcik, Poznań 2020.

publicznymi i wdrażania tym samym przesłanek prawa do dobrego rządzenia (*good governance*)².

Prawa kobiet zostały określone w wielu traktatach prawnomiędzynarodowych, dotyczących praw człowieka, wśród których szczególne miejsce należy przyznać Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z grudnia 1979 r., określanej niekiedy jako „międzynarodowa karta praw kobiet”³. Zasadniczym celem Konwencji jest zagwarantowanie równości kobiet i mężczyzn poprzez zobowiązanie państw stron Konwencji do podjęcia wszelkich stosownych kroków (w tym również działań ustawodawczych) zmierzających do zapewnienia pełnego rozwoju i awansu kobiet, w szczególności w dziedzinie życia politycznego, społecznego, gospodarczego i kulturalnego (art. 3 Konwencji). Dodatkowo, państwa mogą wprowadzać mechanizmy wyrównujące, stanowiące formę dyskryminacji pozytywnej, które określone zostały jako „tymczasowe zarządzenia szczególne, zmierzające do przyspieszenia faktycznej równości kobiet i mężczyzn” (art. 4 ust. 1 Konwencji). Co warto podkreślić, Konwencja zawiera zastrzeżenie, że zarządzenia te mają mieć charakter tymczasowy i powinny być uchylone z chwilą osiągnięcia celów w zakresie równości szans i traktowania.

Cele określone w Konwencji, stanowiącej regulację przyjętą na poziomie powszechnego prawa międzynarodowego, mają zatem być wdrażane na poziomie niższym niż uniwersalny – zarówno w odniesieniu do regionalnego prawa międzynarodowego, jak i prawa krajowego, stanowiącego na poziomie poszczególnych państw. Działania wdrożeniowe mają zróżnicowany charakter i związane są nie tylko z aktywnością prawotwórczą, ale także administracyjną, organizatorską i promocyjną, podejmowaną na zlecenie władz publicznych. Ich zasadniczym założeniem powinno być osiągnięcie celu równościowego, przy względnej autonomii związanej z wyborem prowadzących do tego środków.

² Por. D. Bach-Golecka, *The Emerging Right to Good Governance*, „American Journal of International Law. Unbound”, 2018/112, s. 92–93.

³ Konwencja została przyjęta rezolucją nr 34/180 Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Konwencja weszła w życie we wrześniu 1981 r., została ratyfikowana przez 187 państw.

Przykładowo na poziomie regionalnego prawa międzynarodowego można wskazać działania podejmowane w ramach Unii Europejskiej, związane z utworzeniem w 2007 r. wyspecjalizowanej agencji UE – Europejskiego Instytutu ds. Równości Kobiet i Mężczyzn z siedzibą w Wilnie⁴. Nadrzędnym celem Instytutu jest promocja równości kobiet i mężczyzn oraz dostarczanie odpowiedniego wsparcia technicznego dla instytucji Unii oraz dla państw członkowskich. Instytut zatem stanowi jednostkę opiniotawczą-konsultacyjną w zakresie gromadzenia, analizowania i rozpowszechniania danych, wyników badań, dobrych praktyk, metod i narzędzi metodologicznych służących wspieraniu równości kobiet i mężczyzn i włączania jej do głównego nurtu polityki.

Włączanie perspektywy kobiecej może się przy tym dokonywać na różnych płaszczyznach, zarówno materialnej, odnoszącej się do treści projektów politycznych, jak i proceduralnej, związanej z metodami uzyskiwania poparcia na rzecz planowanych działań publicznych. Po pierwsze, w ramach perspektywy materialnej, dane empiryczne wskazują, że większa liczba kobiet na stanowiskach politycznych prowadzi w rezultacie do stopniowej modyfikacji realizowanych projektów i programów publicznych oraz ukierunkowania ich m.in. na potrzeby dzieci, zdrowia kobiet oraz polityki rodzinnej⁵. Dodatkowo większa liczba kobiet pełniących funkcje kierownicze przyczynia się do położenia nacisku na elastyczność zatrudnienia oraz podjęcia działań na rzecz lepszej integracji ról zawodowych i rodzinnych (*work-life balance*).

Po drugie, w perspektywie proceduralnej, badania empiryczne wskazują na odmienne style podejmowania decyzji przez mężczyzn

⁴ Europejski Instytut ds. Równości Kobiet i Mężczyzn został powołany do życia na mocy Rozporządzenia nr 1922/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z 20.12.2006 r. (Dz.Urz. UE L 403/9). Innym przykładem aktywności Unii Europejskiej może być przyjęta w 2020 r. strategia równościowa; por. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z 5.03.2020 r. – Unia równości: strategia na rzecz równouprawnienia płci na lata 2020–2025, COM(2020) 152 final.

⁵ Por. S.L. Averett, L.M. Argys, S.D. Hoffman, *The Oxford Handbook...*

i kobiety⁶. Mężczyźni zdają się być nadmiernie przekonani (*over-confident*) na temat swoich umiejętności, są skłonni do podejmowania działań ryzykownych (*risk-taking*) i rywalizacyjnych. Z kolei kobiety mają skłonność do unikania ryzyka oraz strategii obciążonych ryzykiem (*winner-take-all*), są bardziej ostrożne i częściej wybierają działania wymagające współdziałania. Kobiety są też bardziej skłonne do podejmowania działań altruistycznych, niezwiązanych bezpośrednio z dążeniem do osiągnięcia zysku (*profit-oriented*).

W kontekście tych charakterystyk należałoby zatem przeanalizować mechanizmy kwot oraz parytetów płci jako instrumentów, które mają za zadanie ułatwienie kobietom „włączenie się do gry”, bez konieczności pełnego uczestnictwa w procedurze zorganizowanej na podstawie męskich wzorców rywalizacyjnych. Kwoty płci oznaczają minimalny udział jednej z płci na listach wyborczych (organach przedstawicielskich), zaś parytety odnoszą się do wprowadzenia takich instrumentów, które mają na celu podzielenie dostępnych miejsc na podstawie formuły „połowa-połowa”⁷. W tym kontekście kwoty i parytety mogą być scharakteryzowane jako mechanizmy skonstruowane zgodnie z kobiecymi skłonnościami do współpracy i kompromisu. Trafna wydaje się zatem hipoteza, że w rezultacie stosowania wspomnianych „instrumentów równościowych” większa liczba kobiet funkcjonujących w świecie polityki może przełożyć się na zwiększoną częstotliwość działań wspólnotowych i kooperacyjnych, przy równoczesnym zmniejszeniu znaczenia aktywności związanych z rywalizacją jednostkową.

Po trzecie, włączanie perspektywy kobiecej jest istotne także w ujęciu kompleksowym, prowadząc do zmiany często milcząco przyjętych, niepoddanych refleksji ani debacie publicznej założeń obecnie funkcjonujących różnorodnych systemów, ukierunkowanych w znacznej

⁶ Por. T. Huston, *Jak kobiety...*

⁷ Por. M. Znaniecki, *Parytety i kwoty płci a zasada wolnych wyborów*, „Studia Wyborcze” 2017/23, s. 26. Autor artykułu analizuje relację między instrumentami parytetów i kwot płci a zasadą wolnych wyborów, skłaniając się do tezy, że obligatoryjne mechanizmy równościowe naruszają zasadę wolnych wyborów i zalecając rozwiązanie polegające na ich usunięciu z polskiego prawa wyborczego.

mierze na realizację interesów mężczyzn i pomijających uwarunkowania i potrzeby kobiet⁸. Przykłady z zakresu urbanistyki, projektowania przestrzennego, transportu, ochrony zdrowia w odniesieniu do diagnostyki i leczenia chorób, prawa pracy, algorytmów stosowanych przez sztuczną inteligencję, kultury, funkcjonowania uniwersytetów, projektowania systemu podatkowego, aż po historyczny i współczesny obraz skromnego liczbowo udziału kobiet w zarządzaniu sprawami publicznymi, wskazują na swoiste „męskie” ukształtowanie owych systemów. Domyślnym użytkownikiem owych procedur jest bowiem mężczyzna, co powoduje w konsekwencji przekonanie o tym, że to, co męskie, jest zarazem uniwersalne i powinno być stosowane jako neutralny wzorzec działania, jednakowo odnoszący się do obu płci.

Caroline Criado Perez przedstawia powyższą argumentację w następujący sposób⁹:

„Przeświadczenie, że to, co męskie, jest uniwersalne, wynika bezpośrednio z luki w danych na temat płci. Białość i męskość mogą uchodzić za zrozumiałe same przez się tylko dlatego, że o większości innych tożsamości w ogóle się nie wspomina. Ale męska uniwersalność to też przyczyna wspomnianej luki: ponieważ kobiet się nie dostrzega, nie pamięta się o nich, a dane o mężczyznach stanowią większość naszej wiedzy, w rezultacie to, co męskie, zaczyna uchodzić za uniwersalne. Prowadzi to do zepchnięcia kobiet – połowy rodzaju ludzkiego – do roli mniejszości. Z niszową tożsamością i subiektywnym punktem widzenia. A taki schemat myślowy pozwala uznać kobiety za niewarte zapamiętania. Pomijalne. Niepotrzebne – w kulturze, historii, statystykach. W ten właśnie sposób kobiety stają się niewidzialne”.

Po czwarte wreszcie, włączanie perspektywy kobiecej do dyskursu publicznego jest istotne ze względu na działania pozytywne, przyczyniające się do promowania i upowszechnienia wartości miękkich, analizowanych w ramach koncepcji tzw. etyki troski¹⁰. Geneza etyki

⁸ C. Criado Perez, *Niewidzialne kobiety...*

⁹ C. Criado Perez, *Niewidzialne kobiety...*, s. 41–42.

¹⁰ Zob. przykładowo: V. Held, *The ethics of care: Personal, political, and global*, Oxford 2006; M. Uliński, *Etyka troski i jej pogranicza*, Kraków 2012.

troski sięga klasycznej już pracy dotyczącej tzw. feminizmu różnicy, autorstwa amerykańskiej filozofki Carol Gilligan¹¹. W ramach feminizmu różnicy podkreśla się odmiennosć kobiet w porównaniu do mężczyzn, przy równoczesnym uznaniu równości obu płci. Prawdziwie ludzkie działanie wyraża się bowiem na dwa różne sposoby: kobiecy i męski. Perspektywa kobieca stanowi tu odmienny, komplementarny wobec perspektywy męskiej, sposób recepcji i odniesienia się do rzeczywistości. Z kolei w ramach feminizmu równości nadmiernie akcentowana jest równość między płciami, prowadząca do automatycznego przejęcia przez kobiety męskich cech, wartości i sposobu postrzegania świata.

Opierając się na badaniach naukowych oraz obserwacjach eksperymentalnych, Carol Gilligan stwierdziła występowanie znaczących różnic w strategii rozwiązywania problemów pomiędzy chłopcami a dziewczętami¹². Jej zdaniem chłopcy dążą do stosowania zasad sprawiedliwości, etyki i prawa, analizując dane zagadnienie na podstawie abstrakcyjnego pojęcia dobra i zła, logiki i racjonalności, pomniejszając tym samym znaczenie kontekstu sytuacyjnego oraz relacji. Z kolei dziewczęta opierają na innych, bardziej konkretnych, spersonalizowanych i miękkich środkach w celu rozwiązania dylematu moralnego – odpowiedzialności, troski, relacji oraz uwzględnienia szczegółów i okoliczności określonej sytuacji. Odmienne strategie rozwiązywania problemów wykształcają odmienne preferencje działania i zachowania: mężczyźni są bardziej ukierunkowani na rywalizację, walkę i dążenie do zdobycia uznania, podczas gdy kobiety zdają się preferować wartości miękkie, takie jak miłość, troska i bezpieczeństwo¹³.

Tradycyjne teorie psychologiczne uznawały wyłącznie męskie sposoby rozwiązywania dylematów opierające się na zasadach sprawiedliwości i racjonalizmu, odrzucając metody oparte na trosce i relacjach,

¹¹ C. Gilligan, *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*, London 1982; tłum. pol. B. Szelewa, *Innym głosem: teoria psychologiczna i rozwój kobiet*, Warszawa 2015.

¹² Szerzej na ten temat zob. D. Czyżowska, *Sprawiedliwość i troska: o sposobach rozwiązywania dylematów moralnych przez kobiety i mężczyzn*, Kraków 2012.

¹³ W. Larimore, B. Larimore, *Jej mózg...*

stosowane przez kobiety, jako zbyt mało abstrakcyjne i formalne. Koncepcje feminizmu różniły, a w szczególności etyka troski, wskazując, że zarówno męskie, jak i kobiece sposoby rozwiązywania problemów są właściwe i nie powinny być traktowane jako mechanizmy opozycyjne, ale komplementarne.

Etyka troski nie polega przy tym na przyswajaniu zasad czy pozyskiwaniu abstrakcyjnej wiedzy, ale wymaga nabycia określonych umiejętności i przyjęcia określonej postawy. Opiekuńczość ma zatem bardzo konkretny wymiar, związana jest ze swoistym „wyważaniem” wzajemnych powinności w ramach relacji międzyludzkich¹⁴. Sibyl A. Schwarzenbach¹⁵ charakteryzuje ją w następujący sposób:

„Aktywność związana z opieką nad innymi jest znacząco różna od działalności produkcyjnej: prawdziwa praca opiekuńcza jest ukierunkowana na innego, opiera się nie na potrzebach podmiotu działającego, ale na potrzebach konkretnej **osoby opiekowanej**. Ponadto, działanie opiekuńcze wymaga specjalnych umiejętności emocjonalnych po stronie **osoby sprawującej opiekę**: umiejętności słuchania, współczucia, cierpliwości, itd., jak również motywacji ukierunkowanej na dobro drugiej osoby lub na przekształcenie dobra lub przyjaznych relacji z innymi. Wszystkie te cechy wyraźnie kontrastują z celami konkurencyjnej działalności produkcyjnej w ramach wolnego rynku, dążącej do »opanowania« sfery fizycznej, jak również przekształcenia świata społecznego w oparciu o struktury podległości hierarchicznej”.

Wartości związane z aktywnością opiekuńczą, zdaniem Sibyl A. Schwarzenbach, mogą pełnić dwojaką funkcję¹⁶. Po pierwsze, mogą służyć systemowi uzupełnieniu życia publicznego, promując stosowanie narzędzi miękkich w aktywności politycznej, gospodarczej i społecznej. W tym zakresie promocja etyki troski może doprowadzić do transformacji

¹⁴ B. Hordecki, *Specyfika etyk kobiecych w ujęciu Carol Gilligan*, „Przegląd Polityczny” 2011/2, s. 33.

¹⁵ S.A. Schwarzenbach, *On Civic Friendship. Including Women in the State*, New York 2009, s. 210 (tłum. własne DBG; podkreślenia zgodne z tekstem oryginalnym).

¹⁶ Por. S. A. Schwarzenbach, *On Civic Friendship*...; S.A. Schwarzenbach, *On Civic Friendship*, „Ethics” 1996/107, s. 97–128.

sfery publicznej przez szersze włączenie kobiet oraz umożliwienie im aktywności w życiu publicznym. Po drugie, wartości opiekuńcze mogą stanowić podstawę dla wykształcenia, zidentyfikowania i podtrzymywania spójności społecznej w danej wspólnocie politycznej. To właśnie wartości miękkie odnoszą się do etyki społecznej, solidarności czy przyjaźni społecznej, umożliwiając harmonijne współistnienie osób będących obywatelami danego państwa. Przyczyniają się również do skutecznej realizacji norm prawnych, łagodząc potencjalne nieprawidłowości związane z abstrakcyjnym, formalnym stosowaniem reguł sprawiedliwości, przez podkreślanie znaczenia okoliczności partykularnych i konkretnych, związanych z utrzymywaniem bliskich relacji społecznych pomiędzy obywatelami wspólnoty politycznej.

Piątym czynnikiem, który uzasadnia potrzebę badań nad sytuacją kobiet we współczesnym świecie, jest sfera naukowa. W tym kontekście można wspomnieć rezolucję Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych z 22.12.2015 r. ustanawiającą Międzynarodowy Dzień Kobiet i Dziewcząt w Nauce¹⁷; relevantna data to 11 lutego. Tekst wspomnianej rezolucji odwołuje się do Agendy Zrównoważonego Rozwoju 2030, podkreślając, że kobiety, stanowiąc połowę populacji świata, podlegają jednak zjawisku wykluczenia z pełnego uczestnictwa w życiu gospodarczym. W tym zakresie za kluczowe działanie zostało uznane wzmocnienie (*empowerment*) kobiet i dziewcząt¹⁸. Władze publiczne są zatem wezwane do implementacji postanowień rezolucji odnoszących się do zagwarantowania pełnego i równego udziału kobiet i dziewcząt w procesie edukacji, kształcenia, zatrudnienia i podejmowania decyzji w ramach aktywności naukowych; do likwidacji wszelkich form dyskryminacji względem kobiet oraz do usunięcia prawnych, ekonomicznych, społecznych i kulturalnych barier w tym zakresie. Ponadto państwa powinny zaangażować się w działania na rzecz większego udziału kobiet i dziewcząt w nauce, powinny wspierać rozwój ich karier zawodowych i promować osiągnięcia. W powyższe działania powinny angażować się także inne podmioty, zarówno publiczne, jak i prywatne; rezolucja wymienia w tym

¹⁷ A/Res/70/212.

¹⁸ Por. M. Gates, *The Moment...*

kontekście wszystkie organizacje systemu Narodów Zjednoczonych, organizacje międzynarodowe na poziomie powszechnym i regionalnym, instytucje sektora prywatnego, podmioty społeczeństwa obywatelskiego, akademie, organizacje pozarządowe oraz jednostki. Szczególną rolę ma odgrywać organizacja wyspecjalizowana Narodów Zjednoczonych do spraw oświaty, nauki i kultury (UNESCO).

Szóstym czynnikiem, który uzasadnia włączenie perspektywy kobiecej do współczesnych procesów decyzyjnych, jest sfera gospodarcza. Podobnie jak wskazana wcześniej aktywność edukacyjna, tak i działalność ekonomiczna kobiet, zmierzająca do pozyskania przez nie kapitału i własności, stanowi jeden z czynników umożliwiających realizację ich projektów i zamierzeń, prowadząc w konsekwencji do osiągnięcia autonomii, rozwoju i samodzielności¹⁹. W tym kontekście aktywność gospodarcza kobiet stanowi czynnik wzmacniający ich jednostkową sytuację ekonomiczną, ale także wywiera pozytywny wpływ na ogólny stan gospodarki. Przedsiębiorstwa zatrudniające mężczyzn i kobiety, będące organizacjami zróżnicowanymi pod względem płci pracowników, zwiększają swoją wydajność przez wykorzystanie ich różnorodnych talentów, predyspozycji oraz doświadczeń życiowych.

Siódmy czynnik uzasadniający włączenie perspektywy kobiecej odnosi się do sfery religijnej oraz życia duchowego. Przykładowo komplementarność doświadczeń religijnych mężczyzn i kobiet widoczna jest w doborze świętych patronów Europy: początkowo za patronów uznano św. Benedykta z Nursji (w 1964 r.) oraz św. Cyryla i Metodego (w 1980 r.), aż w 1999 r. grono męskich patronów zostało uzupełnione przez trzy postacie świętych kobiet: św. Brygidę Szwedzką, św. Katarzynę ze Sieny oraz św. Teresę Benedyktę od Krzyża²⁰. W Kościele katolickim za obecnego pontyfikatu papież Franciszek zachęca do rozpoczęcia dyskusji na temat miejsca kobiet w Kościele,

¹⁹ Por. przykładowo: K. Kiyosaki, *Bogata kobieta. Poradnik inwestycyjny dla kobiet*, Osielsko 2007; L. Scott, *Kapitał kobiet...*

²⁰ Jan Paweł II, *List apostolski „Motu Proprio” ogłaszający św. Brygidę Szwedzką, św. Katarzynę ze Sieny oraz św. Teresę Benedyktę od Krzyża współpatronkami Europy*, Rzym, 1.10.1999 r., https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/motu_proprio/documents/hf_jp-ii_motu-proprio_01101999_co-patronesses-europe.html.

równocześnie podejmując decyzje włączające kobiety w pewne procesy decyzyjne²¹; z kolei papież Jan Paweł II podkreślał prawa kobiet i wzywał do podjęcia refleksji nad „geniuszem kobiecości”²². Refleksja ta wyrażała się z jednej strony przez rozwój koncepcji filozoficznych tzw. nowego feminizmu²³, z drugiej strony przez odważne decyzje kanonizacyjne, dotyczące niezwyklej postaci kobiet – przykładowo mistyczki św. siostry Faustyny Kowalskiej²⁴, lekarki św. Joanny Beretty Molli²⁵ czy pierwszej w historii wyniesionej na ołtarze pary małżeńskiej – bł. Marii i Luigi’ego Quatrocchi²⁶. Wydaje się, że przykłady te stanowią odzwierciedlenie oryginalnej perspektywy kobiecej, wyrażającej się także w perspektywie życia duchowego²⁷.

²¹ Przykładowo, dokonana została zmiana prawa kanonicznego pozwalająca na pełnienie posługi lektoratu i akolituatu przez kobiety (świeckie); por. Franciszek, *List apostolski Motu Proprio „Spiritus Domini” o zmianie kanonu 230 § 1 Kodeksu prawa kanonicznego na temat dopuszczenia osób płci żeńskiej do urzędowej posługi lektoratu i akolituatu*, Rzym, 10.1.2021 r., https://www.vatican.va/content/francesco/en/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20210110_spiritus-domini.html.

²² Por. Jan Paweł II, *List apostolski „Mulieris Dignitatem” z okazji Roku Maryjnego o godności i powołaniu kobiety*, Rzym, 15.8.1988 r., https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_letters/1988/documents/hf_jp-ii_apl_19880815_mulieris-dignitatem.html.

²³ Por. *Women in Christ. Toward a New Feminism*, red. M.M. Schumacher, Gran Rapids–Cambridge 2004; A. Gawkowska, *Skandal i ekstaza. Nowy Feminizm na tle koncepcji pojednania według Jana Pawła II*, Warszawa 2015.

²⁴ Faustyna Kowalska (1905–1938) była zakonnicą ze Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia. Swoje przeżycia mistyczne opisała w dzienniku duchowym (*Dzienniczek S.M. Faustyny Kowalskiej*, Kraków 1983). Z jej inicjatywy ustanowione zostały nowe formy kultu: święto Miłosierdzia Bożego (w pierwszą niedzielę po Wielkanocy), modlitwy koronki do Miłosierdzia Bożego i godziny Miłosierdzia. Jej kanonizacja nastąpiła w kwietniu 2000 r.

²⁵ Joanna Beretta Molla (1922–1962) była włoską lekarką, żoną z Piotrem Mollą, matką czwórki dzieci. W czasie czwartej ciąży w jej macicy rozwinął się włóknak, jednak nie zdecydowała się na aborcję w celu podjęcia leczenia. Zmarła tydzień po urodzeniu najmłodszej córki. Została kanonizowana w maju 2004 r.

²⁶ Maria Quatrocchi, z d. Corsini (1884–1965) i Luigi Quatrocchi (1880–1951) byli rodzicami czwórki dzieci, zaangażowani w działalność pedagogiczną i charytatywną. Zostali beatyfikowani w październiku 2001 r. Ich wspomnienie liturgiczne przypada na dzień zawarcia ich małżeństwa (25 listopada).

²⁷ Przykładem współczesnej postaci kobiecej, aktywnej w zakresie życia duchowego, może być Alicja Lenczewska (1934–2012), nauczycielka i mistyczka, autorka

* * *

Wyodrębnione powyżej siedem przyczyn dotyczących zasadności prowadzenia badań dotyczących sytuacji kobiet we współczesnym świecie oraz potrzeby uwzględnienia perspektywy kobiecej – swoistej, oryginalnej i komplementarnej względem perspektywy męskiej – stanowi osnowę niniejszej publikacji. Teksty w niej zawarte odnoszą się zatem do wyodrębnionych siedmiu powodów podejmowania badań nad sytuacją kobiet, zarówno w wymiarze współczesnym, jak i historycznym.

Bezpośrednią jednak inspiracją dla powstania książki były zmiany legislacyjne wprowadzone ustawą z 20.07.2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce²⁸, przewidujące (art. 147 ustawy) stosowanie ustawy z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy²⁹, w szczególności w odniesieniu do określenia wieku emerytalnego pracowników uczelni na poziomie 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn. Wydaje się, że powyższe unormowanie przewidujące zróżnicowanie wieku emerytalnego w odniesieniu do kryterium płci nie powinno być traktowane jako optymalne. Takie zróżnicowanie wieku emerytalnego pracowników naukowych, a w szczególności określenie wieku emerytalnego kobiet na poziomie znacząco różnym od wieku emerytalnego mężczyzn, powoduje bowiem wyraźne zróżnicowanie warunków kariery zawodowej kobiet i mężczyzn i przyczynia się do pogorszenia sytuacji kobiet w nauce. Z tych względów obecnie obowiązujące postanowienia ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce należy poddać szerszej dyskusji i debacie publicznej. To jest zasadniczym celem tej publikacji.

Książka stanowi także pokłosie konferencji pt. „O kobiecie w świecie współczesnym” zorganizowanej we wrześniu 2020 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. Zasadniczym

zapisków duchowych: *Świadectwo. Dziennik duchowy*, Poznań 2016 oraz *Słowo pocieszenia*, Poznań 2016.

²⁸ Dz.U. z 2021 r., poz. 478 ze zm.

²⁹ Dz.U. z 2020 r. poz. 1320.

celem konferencji było zainicjowanie interdyscyplinarnej dyskusji na temat współczesnych uwarunkowań funkcjonowania kobiet w nauce, w społeczeństwie oraz w odniesieniu do regulacji prawnych. W szczególności istotną inspiracją dla zorganizowania konferencji była konkluzja XXI Konferencji Wydziału Prawa i Administracji UW pt. „Równość i nierówności w prawie”, która odbyła się w lutym 2020 r.³⁰, a mianowicie postulat wprowadzenia równego wieku emerytalnego kobiet i mężczyzn w nauce, na jednakowym poziomie 65 lat:

„Zjawisko wolniejszej kariery zawodowej kobiet w nauce jest wyraźnym zjawiskiem w polskiej nauce. Spowolnienie kariery zawodowej kobiet następuje po uzyskaniu przez nie stopnia doktora. Kobiety wyraźnie później uzyskują kolejny stopień doktora habilitowanego oraz tytułu profesora (...). określenie wieku emerytalnego kobiet na poziomie 60 lat w porównaniu do 65 lat mężczyzn stanowi czynnik niekorzystny dla kariery naukowej kobiet. Skoro zdobywa ona szczyt kariery naukowej późno i jednocześnie wcześniej przechodzi na emeryturę, możliwości wykorzystania jej potencjału eksperckiego są ograniczone.

Z tego względu wydaje się, że rekomendowanym działaniem służącym wyrównaniu owej nierówności szans w rozwoju kariery naukowej kobiet i mężczyzn byłoby zrównanie ich wieku emerytalnego, określenie go w sposób niedyskryminujący i jednolity dla obu płci. W ten sposób będzie możliwe wykorzystanie w pełni potencjału pracy naukowej kobiet”.

Problematyce wieku emerytalnego kobiet poświęcone są zatem trzy pierwsze teksty, rozpoczynające się od artykułu prof. Gertrudy Uścińskiej (Uniwersytet Warszawski), jednocześnie pełniącej funkcję Prezesa Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, która analizuje przesłanki prawne, ekonomiczne i społeczne związane z realizacją prawa do emerytury. Tekst zawiera analizę unormowań z zakresu prawa międzynarodowego (normy powstałe w ramach takich instytucji jak Międzynarodowa Organizacja Pracy, Rada Europy oraz Unia Europejska) dotyczących kształtowania krajowych systemów emerytalnych.

³⁰ Zob. *Równość i nierówności w prawie*, red. D. Bach-Golecka, Warszawa 2021.

Autorka wskazała także na dane dotyczące ustawowego wieku emerytalnego w państwach członkowskich UE, wyodrębniając tendencję do jego wydłużenia (65–68 lat) oraz do jego zrównania dla kobiet i mężczyzn. W odniesieniu do sytuacji krajowych przedstawione zostały regulacje polskie (podstawowe zasady systemu ubezpieczeń emerytalnych i jego uwarunkowania) oraz wybrane informacje związane z emeryturami nauczycieli akademickich. Są oni szczególnymi świadczeniobiorcami Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, ze względu na długi staż pracy, długie okresy odprowadzania składek na fundusz emerytalny oraz późny wiek przechodzenia na emeryturę.

Drugi tekst podejmujący problematykę wieku emerytalnego kobiet, autorstwa dr hab. Doroty Dzieńsiuk (Uniwersytet Warszawski), odnosi się zasadniczo do polskich regulacji prawnych. Autorka analizuje aktualne problemy pracy zawodowej kobiet aktywnych w nauce, związane z niższymi wynagrodzeniami w porównaniu do mężczyzn, z obowiązkami rodzinnymi, które powodują przerwy w aktywności zawodowej kobiet oraz ich słabszymi perspektywami kariery zawodowej, uwarunkowanymi kulturowo i obyczajowo. Zjawiska te przyczyniają się do innego, późniejszego rytmu osiągania stopni i tytułów naukowych przez kobiety. Dokonana przez Autorkę analiza unormowań prawa pracy określających procedurę emerytalną nauczycielek akademickich wykazuje, że omawiane przepisy nie przewidują *ex lege* zakończenia pracy w przypadku osiągnięcia wieku emerytalnego. Aby jednak korzystać z prawa do zabezpieczenia społecznego (pobierania emerytury) po osiągnięciu wieku emerytalnego, konieczne jest uprzednie rozwiązanie stosunku pracy, choćby na jeden dzień³¹. Ponowne nawiązanie stosunku pracy zależne jest jednak od woli pracodawcy – decyzji aktualnych władz uczelni, a kandydatce do pracy (emerytce) nie przysługuje roszczenie o nawiązanie stosunku pracy. W tym kontekście Autorka postuluje wprowadzenie mechanizmu nakładającego na dotychczasowego pracodawcę obowiązek nawiązania

³¹ W tym kontekście analizowane jest unormowanie art. 103a ustawy z 17.12.1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2021 r. poz. 291 ze zm.). W przypadku kontynuowania zatrudnienia bez uprzedniego rozwiązania stosunku pracy prawo do emerytury ulega zawieszeniu.

stosunku pracy na wniosek nauczycielki akademickiej, która osiągnęła wiek emerytalny, jeżeli nie sprzeciwiają się temu ważne przyczyny i przy zapewnieniu sądowej kontroli przesłanek odmowy nawiązania stosunku pracy.

Trzeci tekst podejmujący problematykę emerytalną, autorstwa dr Małgorzaty Mędrali (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie), dotyczy bezpośrednio przesłanki wieku, mianowicie osiągnięcia wieku emerytalnego kobiet pracujących w nauce w kontekście możliwości rozwiązania ich stosunku pracy. Autorka wskazuje, że w realiach polskich obniżony wiek emerytalny kobiet traktowany jest zwyczajowo jako rodzaj „uprzywilejowania wyrównawczego”, postuluje jednak wprowadzenie realnych możliwości dokonywania wyboru przez kobiety: przejścia na emeryturę w wieku powszechnym (obniżonym) dla kobiet albo skorzystania z późniejszego wieku emerytalnego połączonego jednocześnie z późniejszą ochroną przedemerytalną (na zasadach zrównanych z mężczyznami). Obowiązująca bowiem w obecnym stanie prawnym wcześniejsza ochrona przedemerytalna kobiet w stosunku do mężczyzn skutkuje szybszym eliminowaniem kobiet z rynku pracy. Z chwilą osiągnięcia powszechnego wieku emerytalnego (60 lat dla kobiet, 65 lat dla mężczyzn) nauczyciele akademicy nie podlegają ochronie przedemerytalnej przed wypowiedzeniem umowy o pracę. Formalnie samo osiągnięcie wieku emerytalnego nie może stanowić podstawy dla wypowiedzenia stosunku pracy, w praktyce jednak nie jest wykluczone stosowanie presji na rozwiązanie stosunku pracy za porozumieniem stron w przypadku osiągnięcia wieku emerytalnego przez pracownika czy też nieprzedłużanie kończących się umów terminowych³². Zdaniem Autorki, aby możliwość wcześniejszego przejścia na emeryturę kobiet w nauce mogła być faktycznie traktowana jako rodzaj uprzywilejowania wyrównawczego, należałoby zastanowić się *de lege ferenda* nad przesunięciem lub wydłużeniem ich ochrony przedemerytalnej.

³² Z kolei przy uchylonej ochronie przedemerytalnej pracodawca ma łatwość rozwiązania stosunku pracy z pracownikiem zatrudnionym na podstawie terminowej umowy o pracę, gdyż nie ma obowiązku podawania przyczyny wypowiedzenia.

Panel poświęcony kobietom w nauce otwiera tekst autorstwa dr. hab. Christophy-Erica Mecke (Uniwersytet w Hanowerze) poświęcony prawnym instrumentom tworzenia równości kobiet i mężczyzn obowiązujących w Niemczech, w szczególności na uniwersyteckich wydziałach prawa. Autor przedstawia „nieliniową” historię przyjmowania regulacji prawnych związanych z równouprawnieniem płci, w szczególności ciekawą instytucję jednej osoby (*one person*), obowiązującą w odniesieniu do związku małżeńskiego kobiety i mężczyzny w tradycyjnym systemie *common law*. Z kolei na gruncie niemieckim istotną regulacją okazało się unormowanie art. 3 ust. 2 niemieckiej konstytucji, przyjęte po burzliwej dyskusji w 1949 r. i przewidujące zasadę równych praw dla mężczyzn i kobiet³³. Autor analizuje aktualnie obowiązujące w Niemczech regulacje prawne dotyczące równości kobiet i mężczyzn, wskazując na uwarunkowania stosowania tych unormowań i wyjaśniając trudności związane z ich pełnym wdrożeniem. Przykładowo w odniesieniu do pracy naukowej zagadnienie dotyczące zagwarantowania równości kobiet i mężczyzn powinno być rozpatrywane nie tylko w kontekście przyjęcia odpowiednich regulacji prawnych, ale także w ramach sprawiedliwości, przeciwdziałania marnotrawieniu zasobów ludzkich i potencjału kobiet, odpowiednich wzorców społecznych oraz oddziaływania specyficznej kultury pracy naukowej. Dane dotyczące kariery naukowej kobiet na wydziałach prawa w Niemczech wskazują na ich rażąco niski udział zarówno w odniesieniu do badań naukowych, jak i aktywności organizacyjnej i zarządzającej na uczelniach. Autor wskazuje na uwarunkowania tej nierówności, związanej z modelem pracy naukowej zakładającym całkowite oddanie się nauce (*total commitment*), zniesienie granic między pracą naukową a życiem osobistym, systemem umów na czas określony, obowiązkiem mobilności związanym ze zmianą uczelni i miejsca zamieszkania po uzyskaniu habilitacji. Czynniki te, zdaniem

³³ Wdrożenie zasady równości płci okazało się jednak procesem długotrwałym; art. 117 niemieckiej ustawy zasadniczej zobowiązywał ustawodawcę do usunięcia w terminie najpóźniej do 13.03.1953 r. wszystkich przepisów prawnych naruszających konstytucyjną zasadę równości kobiet i mężczyzn. Akonstytucyjna bierność parlamentu spowodowała od 1.04.1953 r. utratę mocy obowiązującej przepisów sprzecznych z zasadą równości, stan swoistej próżni prawnej, w której sądy podejmowały rozstrzygnięcia do czasu przyjęcia w 1958 r. ustawy o równości praw w Niemczech.

Autora, w większym stopniu dotyczą kobiet, szczególnie w odniesieniu do ograniczonej pod względem biologicznym fazy zakładania rodziny, i stanowią „rażącą formę nierówności”.

Komplementarny tekst stanowi analiza dokonana przez dr Dianę Dajnowicz-Piesiecką (Uniwersytet w Białymstoku) dotycząca społecznych i prawnych aspektów sytuacji kobiet w polskim szkolnictwie wyższym i nauce. Wydaje się także, że hipoteza badawcza postawiona przez Autorkę ma charakter analogiczny do rozważań dotyczących rozwiązań niemieckich, mianowicie wskazuje ona, że z jednej strony uczestnictwo kobiet w polskim szkolnictwie wyższym i nauce unormowane jest na równych prawach z mężczyznami, z drugiej jednak strony rozwój naukowy kobiet jest spowolniony ze względu na czynniki pozaprawne, związane z pewnymi uwarunkowaniami o charakterze społecznym. W szczególności należy wskazać w tym kontekście na istotne obciążenia naukowiek związane z potrzebą łączenia pracy zawodowej z życiem rodzinnym. Zdaniem Autorki obciążenia te nie uzasadniają potrzeby rekompensaty w postaci wcześniejszego wieku emerytalnego, gdyż paradoksalnie stanowi on dodatkowy instrument hamujący karierę zawodową kobiet w nauce, skracając ich czas na rozwój naukowy i awanse akademickie.

Kolejny panel zawiera teksty związane z problematyką prawa i polityki w odniesieniu do kobiet. Zespół badaczek z Uniwersytetu Śląskiego: dr Dominika Bek, dr Anna Jaworska-Wieloch oraz dr hab. Olga Sitarz, prof. UŚ, przedstawiły zagadnienia związane z ochroną starszych kobiet, wymagające stosowania regulacji prawno Karnych. Autorki omawiają przykłady z życia, dotyczące wiktymizacji kobiet w wieku emerytalnym, podkreślając, że seniorki znajdują się w trójnagł trudnej sytuacji – są narażone na pokrzywdzenie po pierwsze ze względu na role kulturowe i z reguły mniejszą siłę fizyczną w porównaniu do mężczyzn; po drugie ze względu na ogólną słabą kondycję i stan zdrowia osób starszych; po trzecie ze względu na częstą trudną sytuację finansową i psychologiczną seniorek, związaną m.in. z ograniczeniem przez nie liczby kontaktów społecznych. Na podstawie przytoczonych przypadków Autorki wykazują potencjalne niedostatki normatywne materialnego i procesowego prawa karnego, proponując

rozważenie nowelizacji przepisów proceduralnych, które ich zdaniem w zbyt małym stopniu uwzględniają słabszą kondycję osób starszych. Uwagi te odnoszą się np. do rzadkiego korzystania przez seniorki z możliwości inicjowania postępowania karnego w odniesieniu do przestępstw ściganych na wniosek. Jako potencjalne mechanizmy korygujące Autorki wskazują takie instrumenty jak bezpłatna pomoc prawna, korzystanie z instytucji asystenta seniora w procesie karnym czy szersze korzystanie z mediacji w sprawach karnych.

Kwestie dotyczące spraw parlamentarnych polskich kobiet podejmuje dr Anna Tarnowska (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) – prowadząc rozważania w aspekcie historycznym – oraz dr Marta Luty-Michalak (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego) – przedstawiając je w ujęciu porównawczym. Analiza historyczna odnosi się z jednej strony do początków parlamentaryzmu w II Rzeczypospolitej Polskiej, kiedy kobiety po raz pierwszy zasiadły w ławach Sejmu Ustawodawczego, a następnie w Sejmie i Senacie okresu międzywojennego, z drugiej strony do aktywności poselskiej kobiet w czasie pierwszych lat III Rzeczypospolitej. Zdaniem Autorki doświadczenia kobiet posłanek obu epok wykazują podobieństwa – wiele z nich bowiem kierowało trudnymi merytorycznie projektami ustawodawczymi, skutecznie realizowało cele polityki partyjnej oraz przyczyniło się do wzmocnienia obecności kobiet w przestrzeni publicznej. Z kolei analiza porównawcza autorstwa dr Marty Luty-Michalak wykazuje, że w Polsce w okresie międzywojennym udział kobiet posłanek i senatorów wynosił jedynie ok. 2% ogólnej liczby parlamentarzystów, natomiast w okresie III Rzeczypospolitej początkowo ok. 10% ogólnej liczby posłów (i ok. 6% senatorów), by przez stałą tendencję zwykłą osiągnąć aktualną wysokość ok. 30% ogólnej liczby posłów (i ok. 24% senatorów). Porównanie danych polskich z danymi dotyczącymi udziału kobiet w parlamentach państw europejskich wskazuje, że mieszczą się one mniej więcej w połowie osiąganych wyników. Przykładowo w odniesieniu do danych dotyczących parlamentarzystek udział kobiet sięga 10–20% ogólnej liczby posłów w czterech państwach Europy, z kolei powyżej 40% ogólnej liczby posłów w ośmiu państwach Europy; zaś w trzynastu państwach kobiety stanowią pomiędzy 30–40% ogólnej liczby posłów. Oprócz

przytoczenia precyzyjnych danych dotyczących ewolucji liczby europejskich kobiet parlamentarzystek Autorka podejmuje wnikliwe i interdyscyplinarne próby wyjaśnienia tego zjawiska na płaszczyźnie socjologicznej, kulturowej, prawnej, religijnej, socjoekonomicznej, historycznej, politycznej i psychologicznej.

Zdaniem mgr Marleny Olszewskiej (Uniwersytet Wrocławski) jednym z czynników gwarantujących uwzględnienie perspektywy kobiecej w prawie jest obecność kobiet posłanek i senatorów w parlamencie. Dzięki udziałowi kobiet w procesie stanowienia prawa podejmowane i uwzględniane są problemy społeczne widziane z ich perspektywy. Przykładowo zagadnienia te mogą odnosić się do kwestii językowych, związanych z użyciem feminatywów czy żeńskich wersji tytułów zawodowych. Zdaniem Autorki stosowanie feminatywów, szczególnie w kontekście rynku pracy i w życiu publicznym, może przyczyniać się do podkreślenia obecności kobiet wykonujących rozmaite zawody, w tym zawody prawnicze. Postulat ten wpisuje się również w realizację podstawowych funkcji języka – komunikacji i opisu rzeczywistości.

Regulacje prawne szczególnie istotne dla kobiet związane są z ochroną macierzyństwa – w tym kontekście Maria Wiecka (Uniwersytet Warszawski) dokonuje analizy instrumentów związanych z zasiłkiem macierzyńskim w Polsce, mianowicie urlopu macierzyńskiego, urlopu na warunkach urlopu macierzyńskiego, urlopu rodzicielskiego oraz ojcowskiego. Analiza normatywna prawa polskiego uzupełniona jest o wątki komparatystyczne, związane z instrumentami wspierającymi macierzyństwo w Islandii oraz w Turcji. Celem przeprowadzonych analiz prawnych, demograficznych i statystycznych jest próba udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy obecny kształt instrumentów normatywnych ma charakter optymalny, w szczególności w odniesieniu do możliwości łączenia obowiązków rodzinnych i zawodowych oraz realnego wsparcia rozwoju karier zawodowych kobiet.

Ostatni panel poświęcony jest problematyce obecności kobiet w refleksji filozoficznej i analizuje pracę kobiet z perspektywy filozofii polityki oraz badania wpływu nauczania Kościoła katolickiego na ich aktywność naukową. Dr hab. Agnieszka Nogal, prof. Uniwersytetu Warszawskiego,

podejmuje krytykę liberalnego ujęcia własności, odnosząc się do argumentacji przedstawionej w dziełach Johna Locke’a. Jedną z konsekwencji koncepcji władzy powiązanej z pojęciem własności, która z kolei wywodzi się z działalności produkcyjnej i pracy, jest swoista deprecjacja działalności reprodukcyjnej, czyli takiej ludzkiej aktywności, która związana jest z opieką i bezpośrednią troską o innych. Praca tego typu, wykonywana głównie przez kobiety, ma charakter „niewidoczny” w modelu liberalnym – ponieważ działalność opiekuńcza nie wytwarza własności. Autorka stara się zatem przedstawić i przeanalizować różne propozycje mające na celu dowartościowanie pracy „nieprzysparzającej własności”, przykładowo w ramach projektów płacy za prace domowe czy wprowadzenia instrumentów współwłasności.

We wnikliwym tekście dotyczącym wpływu nauczania Kościoła katolickiego na aktywność naukową kobiet Marcelina Koncewicz (Uniwersytet Jagielloński) przytacza zróżnicowane wypowiedzi autorów analizujących proces zwiększonej obecności kobiet w życiu publicznym – społecznym, ekonomicznym i politycznym, oraz ich udziału w procesie decyzyjnym na różnych szczeblach (lokalnym, krajowym, międzynarodowym). Zjawisko wzrostu aktywności kobiet określane jest w myśli katolickiej jako proces dobroczynny, związany z „geniuszem” kobiet³⁴ i domagający się potwierdzenia i ochrony, także przy pomocy środków prawnych. W odniesieniu do aktywności naukowej kobiet Autorka stawia jednak istotne pytanie badawcze o wzajemne relacje pomiędzy rozwojem intelektualnym i naukowym a kobiecymi rolami społecznym żon i matek oraz kobiecych cech, takich jak opiekuńczość czy relacyjność.

* * *

Teksty zamieszczone w niniejszym tomie zostały uzupełnione biograficznymi wypowiedziami kobiet, którym udało się połączyć aktywność

³⁴ Por. Jan Paweł II, *List apostolski „Mulieris Dignitatem” z okazji Roku Maryjnego o godności i powołaniu kobiety*, Rzym, 15.08.1988 r., pkt. 31, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_letters/1988/documents/hf_jp-ii_apl_19880815_mulieris-dignitatem.html.

naukową oraz inną istotną działalność zawodową. Teksty te, mające charakter osobistych refleksji, ukierunkowane były następującymi pytaniami:

- Jakie były źródła inspiracji do podjęcia pracy naukowej? Czy do podjęcia tej aktywności zachęcały konkretne osoby i czy wspierały one podczas trudności? Czy rodzina stanowiła oparcie w pracy naukowej?
- Jakie są trudności i wyzwania, blaski i cienie pracy naukowej? W jaki sposób możliwe jest łączenie aktywności naukowej i dodatkowych aktywności publicznych? W jaki sposób możliwe jest łączenie aktywności naukowej oraz zobowiązań prywatnych (rodzinnych)?
- Jakie można wskazać rady czy rekomendacje dla kobiet planujących czy rozważających podjęcie pracy naukowej?

Wypowiedzi naukowczyń z Uniwersytetu Warszawskiego – prof. Małgorzaty Gersdorf (byłej I Prezes Sądu Najwyższego i przewodniczącej Krajowej Rady Sądownictwa), prof. Hanny Gronkiewicz-Waltz (byłej Prezes Narodowego Banku Polskiego, Wiceprezes Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju, przewodniczącej Rady Polityki Pieniężnej, posłanki oraz Prezydenta m.st. Warszawy) i prof. Gertrudy Uścińskiej (Prezes Zakładu Ubezpieczeń Społecznych) mają służyć jako wyrazisty przykład oraz potencjalna inspiracja dla młodych pokoleń osób (i kobiet, i mężczyzn) aktywnych zarówno na polu naukowym, jak i zaangażowanych w różne inne role społeczne i zawodowe.

KOBIETY A EMERYTURA

Rozdział 2

REALIZACJA PRAWA DO EMERYTURY – PRZESŁANKI PRAWNE, EKONOMICZNE I SPOŁECZNE

1. Wprowadzenie

Prawo do emerytury z ubezpieczenia społecznego to główne uprawnienie związane z ryzykiem starości. Jest ono uzależnione od spełnienia różnych przesłanek, wśród których podstawowe to wiek emerytalny i staż ubezpieczeniowy. W poniższym tekście przytoczono podstawowe unormowania z obszaru prawa międzynarodowego dotyczące kształtowania krajowych systemów emerytalnych. W kontekście tych zapisów znalazły się rozwiązania polskie, a wśród nich wybrane informacje dotyczące emerytur nauczycieli akademickich – zbiorowości szczególnej wśród świadczeniobiorców Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z uwagi na późne przechodzenie na emeryturę, długi staż pracy i idące za tym długie okresy odprowadzania składek na fundusz emerytalny.

Długi okres aktywności zawodowej i długi staż składkowy to z pewnością warunki niezbędne, ale czy wystarczające – zwłaszcza w bliższej i dalszej przyszłości – aby świadczenie emerytalne było adekwatne, aby chroniło przed ubóstwem i pozwoliło na godne życie?

Proces rozwoju społeczno-gospodarczego niesie nowe wyzwania dla całego zabezpieczenia emerytalnego. Instytucje międzynarodowe wskazują kierunki, w jakich państwa powinny dostosowywać do nich m.in. krajowe systemy emerytalne, aby zminimalizować negatywne skutki tych wyzwań dla bezpieczeństwa socjalnego obywateli. To jednak na szczeblu poszczególnych państw podejmowane są działania reformujące dotychczasowe zasady. Każdy kraj indywidualnie diagnozuje swoje problemy i określa sposoby ich rozwiązywania; także w odniesieniu do prawa do emerytury.

2. Zabezpieczenie emerytalne w prawie międzynarodowym

Przy próbach określenia, czym jest zabezpieczenie emerytalne, spotykamy w literaturze przedmiotu różne perspektywy, z których postrzegane jest to pojęcie.

Generalnie można wskazać cztery różne podejścia:

- ubezpieczeniowe, kiedy punktem odniesienia jest osiągnięcie wieku starczego;
- „wysługowe”, przy którym bierze się po uwagę przepracowanie odpowiednio długiego okresu (stażu pracy);
- oszczędnościowe, gdy koncentrujemy się na kwestii zgromadzenia wystarczającego kapitału emerytalnego;
- prawne, kiedy odnosimy się do prawa (dającego wybór) do zaprzestania zarobkowania i przejścia na utrzymywanie się ze świadczenia.

Są one zauważalne w większości analiz z obszaru zabezpieczenia społecznego, w których podejmowane są zagadnienia emerytur. Można je także dostrzec w rozwiązaniach prawnych regulujących tę sferę, zarówno w rozwiązaniach o charakterze międzynarodowym, jak i krajowym.